

УДК 811.161.'2373

ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИЙ ТОПОНІМІКОН БУСЬКА (ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ)

Іван Ціхоцький

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови імені професора Івана Ковалика
вул. Університетська, 1/234, 79602 Львів, Україна,
тел.: (80 322) 296 47 17,
e-mail: ivan1510@ukr.net*

Крізь призму історико-археологічних та архівно-лінгвістичних даних проаналізовано процеси формування топонімного простору Буська у період XV-XVIII ст. Зроблено спробу етимологічної та хронологічної атрибуції історичного топонімікону міста, окреслено тенденції генези топонімного ареалу Буського Середмістя та системи Буських передмість у „довуличний” період розвитку міського ареалу.

Ключові слова: історична топоніміка, мікротопонім, етимологія, археологія, середмістя, передмістя.

Міський топонімікон Буська – одного із найдавніших слов’янських полісів, а нині невеличкого містечка у північно-східній частині Львівської області, адміністративного центру Буського району – пройшов еволюцію, типову для більшості провінційних поселень Західної України. У Літописі Руському про Бужеськ (Божьськ) уперше згадано в розповіді про осліплення Василька Ростиславича у 1097 - 1098 рр. [5] вже як про добре укріплений і неприступний город. За даними археології, оборонні вали Великого городища літописного Бужьська споруджено у другій половині X ст. [2], тобто, як мінімум, за 150 років до подій, описаних у літописі. Попри те, що у VIII - XII ст. Бужськ відігравав помітну адміністративну роль прикордонного форпосту на межі різних етнічних та політичних зон впливу слов’янського, а згодом руського ареалу, деякий час був племенним центром бужан і центром удільного князівства (Бужської волості), володів розвиненою соціальною і мілітарно-фортифікаційною інфраструктурою (залишки 4 городищ у сучасних адміністративних межах) і 9 разів потрапляв на сторінки літопису (останній раз у літописній згадці за 1234 р.), – урбанічний простір міста, очевидно, не зберіг архаїчних пластів слов’яно-руського періоду, а ймовірні релікти міської топоструктури стерлися з людської пам’яті разом із самим Бужськом, знищеним ордами Батия в 1241 р. Про належність окремих міських назв до руського періоду (з огляду на відсутність документальних підтверджень їх існування) можна говорити хіба гіпотетично. Відкритими залишаються й питання про площу і міську топоструктуру Бужьська у X - XIII ст., а також проблема адміністративно-топонімічної автономії передміських поселень та укріплених замчищ руського часу у межах сучасної міської інфраструктури. Білою плямою в історії міста залишається період з 1234 до 1476 р. – проміжок часу, коли місто зникає зі сторінок літописів та середньовічних хронік. Достовірної інформації про те, як швидко відновився Бужськ після монгольської навали і який адміністративний статус мало поселення, не дають і дані археології. Зважаючи на те, що на усіх досліджених частинах історичної

території княжого Бужська з середини XIII ст. припиняється соціальна та будівельна активність, досить переконливо виглядає думка про те, що вціліле населення чи нові поселенці обрали місцем проживання територію на периферії князівського поліса. У середині XIV ст. місто опинилося в епіцентрі литовсько-польської війни за галицько-волинську спадщину (1340-92), внаслідок чого декілька разів змінювало протекторат і територіальну належність. Статус прикордонного міста, очевидно, стимулював будівництво укріпленого замку у межиріччі Бугу і Полтви. Археологічні дослідження Буського замчища (т. зв. „Мале городище”) у 1985 і 2015 рр. і велика колекція мілітарних артефактів другої половини XIV ст. підтверджують заснування фортеці саме у період литовсько-польських військових конфліктів.

12 листопада 1376 р. Буську волость (староство) разом із Буськом і замком („castrum suum et oppidum Busko, cum toto eius district, in fluvio Bug in terra Lembergensi situm”) із рук Владислава Опольського отримав у власність Ян Кміта (1330 – 1376) – староста руський (1351-67), серадзький (1351 - 67), львівський (1371) та краківський (1375), якого вважають фундатором нового міського осідку Буська і парафіяльного костелу Св. Станіслава. З цього моменту, мабуть, розпочалася топографічна еволюція міського простору Буська, яка проходила за моделлю концентрації, зменшення та ущільнення території з домінуючою роллю пластики рельєфу у процесах містобудування та планування [10, с. 163-164]. Польська шляхта та осадники відроджували старі руські міські осередки на місці давніх городів і укріплень, що дозволило досить швидко відродити міську інфраструктуру, розбудувати повноцінні поселення і розпочати формування густої сітки міст із середньою відстанню у 10 км одне від одного. На відміну від руських планувальних шаблонів, міські локації польського періоду підпорядковувались практичним потребам облаштування і планування ринкових площ, пристосованих для масових ярмаркових з'їздів чи сезонних закупівель збіжжя [18, с. 19]. У 1411 р. Буськ, як власність мазовецького князя Земовита IV, одним із перших в Галичині отримав магдебурзьке (німецьке) право.

З XV ст. ареал Буського Середмістя поділявся на три локаційно-хронологічні частини, що виникали в міру розширення міських територій: *Старе, Середнє* та *Нове Місто*. Одновекторний (західний) напрям розвитку міської топоструктури з одночасним створенням нових господарсько-адміністративних і культурно-релігійних осідків призвів до унікального регіонального феномену, коли у межах одного міста існували фактично три відносно автономні поліси, у кожному із яких був свій костел, адміністративні споруди, фортифікації, ринки і т.д. На окремішність осідків мала вказувати їх назва, обов'язковим компонентом якої було слово-маркер „місто” („oppidum”). Від буських передмість Середмістя відмежовувалося водяним плесом Остапковецького та Папірницького ставів, які створювали ефект острівної міської фортифікаційної системи і водночас наповнювали водою міські рови (стави осушили у другій половині XIX ст.).

Адміністративним центром Буського Середмістя було *Старе Місто* (Stare Miasto Busk, civitas antiqua) – найдавніша частина середньовічного Буська, розташована у східній частині міського плато на високому надзаплавному пагорбі між річковими долинами Зх. Бугу та Солотвини. Перша письмова фіксація назви засвідчена у латиномовних середньовічних джерелах з 1441 р. – „civitas antiqua” – „старе місто”, з чого видно, що вже у той час існувала інша частина Середмістя, яку називали „новою”. Генеза староміської локації до сьогодні залишається дискусійною через відсутність системних археологічних досліджень цієї частини

міста. Вже у XV ст. Старе Місто мало регулярне планування, типово для німецьких міст (із центральною торговою площею і Ратушею). За даними люстрації 1638 р. на його території, оточеній валами і парканом, було 37 житлових будинків, давній костел Св. Станіслава, православна церква Св. Миколая із плебанією священика. Відбудова і заселення території у другій половині XVII ст. відбувалася за чітко окресленим національно-релігійним принципом. Сформувалася велика і компактна єврейська дільниця (штетл) із центром біля синагоги, руська дільниця у північно-східній частині біля церкви Св. Миколая і польська – у західній частині біля костелу Св. Станіслава. Ринкова площа майже повністю була заселена євреями. Посеред площі стояла відбудована міська ратуша без вежі, у якій розмістився Шинковий дім (міська корчма) і Солярня. По периметру ринкової площі оточувала традиційна рядна забудова. Територію поза межами ринкової площі формували квартали житлових та господарських затільних халуп, яких, за даними люстрації 1698 р., було 62 [3]. У середині XVIII ст. за старостування династії Яблоновських у зв'язку із розширенням меж Буська територія Старого Міста поглинула колишнє Середнє Місто. На межі XIX–XX ст. узвичаєна назва затерлася і змінилася на більш ужиткову – *площа Ринок* (для мешканців передмість просто – *Місто*).

Середнє Місто (Srednie Miasto Busk, Media Civitas, Miasto Zamkowe) – частина буського середмістя у центральній частині міського плато на високому надзаплавному пагорбі у долині Зх. Бугу, що розмежовувала Старе і Нове Місто. Перша згадка про Середнє Місто („media civitas alias szrednie”) датована 1454 р. Паралельно уживалась назва „*Замкове Місто*” – через сусідство із міським замком, що розташовувався на *Купині над Полтвою*. За люстраційним описом Буська 1638 р., у місті знаходились старостинські будинки і будиночки (18 споруд), гродська канцелярія, королівський і домініканський млин та костел Св. Духа зі шпиталем для убогих. За люстраційним описом Буського староства 1698 р., у Місті розташовувався старостинський палац і гродська канцелярія, а на стариці Зх. Бугу – міський млин і білоскорницький фоліш [3]. У люстрації 1765 р. згадки про окреме Місто вже відсутні, а його територію віднесено до Старого Міста (це зафіксовано і на австрійській кадастровій карті Буська 1845 р.) [4]. У кінці XVIII – на початку XIX ст. на центральному плато цієї частини середмістя функціонувала шевська фабрика Яна-Фредеріка Прешля, що забезпечувала взуттям австрійську армію. Деякий час (до палацової забудови 1810 р.) цю територію називали *Фабрика*.

У південно-західній частині Буська на високому надзаплавному пагорбі у межиріччі Зх. Бугу та Полтви знаходилася третя частина середмістя – *Нове Місто* (Nowe Miasto Busk). Першу документально засвідчену згадку про Місто датовано 1454 р., а його локація пов'язана із наданням місту магдебурзького права. У 1411 р. тут закладено костел Найсвятішої Марії Панни, який у 1486 р. набув статусу парафіяльного. У 1456 р. місто мало ще статус передмістя („suburbium oppidi” – „передміське поселення”). У королівському привілеї Сигізмунда III від 6 червня 1616 р., що підтверджував колишні права та свободи для міщан Буська, з-поміж іншого згадано про палац у Місті над *фосою Перекоп*, наданий місту для потреб оборони та на підтримку *війтівства*. За люстрацією 1638 р. у Місті розташовувався парафіяльний костел Діви Марії з пробством та окремо окопаний домініканський монастир з млином над Бугом і кільканадцять міських будинків (шляхетських і жидівських). Крайню західну межу Міста оточував вал із ровом. До середини XVII ст. Місто було політико-адміністративним та церковним центром Буська, де розташовувались Буський магістрат та Ратуша, парафіяльний

костел і Буське пробство, а також будинки буських можновладців та патриційв.. Люстрація 1765 р. зафіксувала у Місті 8 парадних єврейських будинків, 6 затильних християнських та 3 порожні парцелі. У східній частині на руслі Бугу була *гребля*, що потребувала ремонту, і двоколісний млин. Із центральної площі Міста починалася дорога на Львів. Після того, як у другій половині XIX ст. більша частина внутрішньоміських фортифікаційних споруд Буська втратила своє функціональне призначення (осушення міських ставів та ровів, розсування валів) із вжитку зникає і усталена назва Нового Міста.

До середини XVII ст. до Буського середмістя належала ще одна локаційна частина, заселена німецькими колоністами, що користувалися правами і привілеями буського міщанства – *Німецьке Місто* (Miasto Niemieckie Busko). На той час у межах Міста нараховувалось 18 парадних будинків та домініканський конвент (монастир). У другій половині XVII ст. Місто понизили до статусу передмістя.

На початку XVIII ст. буський староста Юзеф Олександр Яблоновський у південно-західній частині Німецького Міста („за старим валом навпроти кляштора отців домініканців”) заклав *Місто Яблонів* (Jablonów), де планував розбудувати великий старостинський двір-резиденцію із автономною системою фортифікацій (А. Шнейдер описує Яблонів як „окремо окопане місто” [19]). За даними люстраційного опису Буська 1765 р., Яблонів був найменш заселеною частиною Буська: територія за старим валом мала лише 3 парадні єврейські будиночки, 4 християнські будинки та 4 порожні ділянки. Ойконім виник як посесив до родового прізвища династії буських старост Яблоновських, але після закінчення їх старостування у Буську (1763) поступово виходить із ужитку. На жодній із відомих карт Буська того періоду топонім не зазначений. На початку XIX ст. назва затерлася і поступилася місцем утвореному семантичним способом мікротопоніму-плюративу *Мури* [19]. Наприкінці XIX ст. територія Яблонова остаточно розчинилася у передмісті Німецький Бік.

Топоструктура Буського Середмістя з незначними змінами проіснувала до середини XIX ст. Кадастрова карта 1845 р. ще фіксує його поділ на Стару і Нову частини [4]. У другій половині XIX ст. більша частина внутрішньоміських фортифікаційних споруд втратила своє функціональне призначення: міські стави осушили, рови позасипали, а вали розсунули, що спричинило формальне і фактичне злиття середміського ареалу із територіями історичних передмість.

Перша згадка про буські передмістя – заселені території (кінці, боки, сторони) за адміністративною межею міста, але у безпосередній близькості до нього – у історичних джерелах датована 1499 р. [17]. У цьому році внаслідок татарського набігу повністю знищено і спалено 5 передмість – *Німецьке, Ліпибоки, Довгу Сторону, Воляни і Підзамче*. Структурні вісі передмість формувалися місцевим гідроландшафтом – абрисами річкових долин та берегів. На сході до Буська прилягало передмістя Ліпибоки, формотворчим елементом якого була річка Солотвина у північно-східній частині та абрис берега Зх. Бугу у північно-східній. З півночі до Буська прилягали 3 передмістя, розташовані на правому березі Солотвини: Довга Сторона, Коротка Сторона та Воляни. Довгу та Коротку Сторону ділила повітова дорога на Яблунівку, а умовною межею між Короткою Стороною та Волянами було русло ріки Рокитної. Із заходу середмістя Буська межувало із Підзамчем, що розкинулось вздовж лівого берега Бугу. З південного боку Буськ межував із єдиним урегульованим передмістям із широкою дорогою та двобічною забудовою вулиці – Німецьким Боком. З початку XVI ст. передміські обшири

набувають характеру конкурентних щодо матірньої частини міста осідків, передусім через локалізацію у них передміських цехів, що вели постійну боротьбу із магістратом.

Зовнішні межі північного *передмістя Воляни* (Vorstadt Volany, Przedmiescie Wolanskie, Przedmiescie Wola) у кінці XVIII ст. починалися від краю *Яблунівської дороги*, проходили через *Широкє болото* і *Копанє поле*, поблизу побужанських земель перетинали *Ваньову ниву*, *Кжаки Хмизувати* і *дорогу Запотічну* і доходили до *Которової гори* на межі Ланерівки та *Останківців* [16]. За люстрацією 1638 р. передмістя займало 8.25 ланів міських (більше 130 га), мало маленьку дерев'яну церковцю Св. Онуфрія та нові осади над *Рудкою*. У 1698 р. у межах передмістя налічувалося 48 чвертей землі (чверть = 0,5 га) та 12 загород (огорожених приватних обійсть із житловими і господарськими спорудами), назви яких виконували водночас функції неофіційної передміської топонімії на позначення конкретних ділянок простору (чверті Костельні (9), Дереньова, Трушкевичових (3), Яцка Гнипа (2), Данилова, Косова, Пуніка, Димида Волошина, Пуніна, Полановського, Мойсейових (3), діда Мартина, Забавчикова, Мазанчиних (2), Боцянова, ткача Волошина, Іванчишина, Федька Бойка, Федора Волошина, Склярівська, Стецька Бойка, Грицьковська, Стецька ткача, Себастьяна Котловича, Тимковська, Миколая швеця, Мартина Гнипика, Міська Стецьковського і Міська Масальчика; загороди Масалкова, отця Сави Попа, Серединська, Забави, Гулинського, Полановського (3), попа Онуфрійського (3), Дереньова) [3]. За люстрацією 1765 р. на Волянах було 24 халупи на 27 чвертях ґрунтових і 4 чверті порожні. У другій половині XVIII ст., за старостування і дідицтва Юзефа Мієра, передмістя активно розвивається і забудовується, стає передміським центром металургії (болотна руда), деревообробки, виробництва вугілля та поташу. На крайніх околицях Волянів біля Останківської греблі виникають нові поселення – *Останківці* та Ланерівка. У XII-XIII ст. Воляни були, очевидно, прилеглим до Бужського селищем, давня назва якого втрачена. Сучасна назва утворена семантичним способом від плуратива „воляне” із вихідним значенням „селяни, які поселялись на вільних землях або тимчасово звільнені від феодалних повинностей” і з'явилася, вірогідно, у період XIV - XV ст. – у часи повторного заселення спустошених територій. Окремі дослідники чи народна етимологія пов'язувала назву із ойконімом „Волинь” („волиняни” – „воляни” – „вихідці з Волині”), апелятию „воль (віл)” („воляни” – „люди, що розводять волів”), етнонімом „волохы” („волошани” – „воляни” – „вихідці з Волохії”; думка, яку висловив Венедикт Площанський [8] у зв'язку з поширеністю на передмісті прізвища Волошин), волоським (молдавським) родовим прізвищем „Валяну”, носії якого могли бути першими поселенцями на цій території. У документах кінця XVIII ст. зафіксовані назви окремих частин передмістя: лука *Фешники*, осада *Рудка* на берегах однойменного потічка, ставок *Залізна Руда*. На австрійській військовій карті фон Міга (1787) територію на межі Волянів і Короткої Сторони позначено топонімом *Мусилів* (Musiluw), а у фільварковій люстрації Буська з 1832 р. він подається як синонімічний до назви передмістя Воляни (Wolany albo Musilow). У другій половині XIX ст. назва вийшла з ужитку і більше не фіксується документально.

Зовнішні межі найбільшого північного передмістя *Довга Сторона* (Suburbium Długostronensis, Vorstadt Długa Strona, Przedmiescia Długostowskie), що межувало із *Короткою Стороною* на заході і Ліпибоками із півдня та з'єднувалась зі *Старим Містом* широкою насипною *греблею* (зараз *вул. Київська*) сягали верблянських земель на північному сході та Яблунівки і *Волян* – на північному заході. Крайня північна межа передмістя починалася від

місця впадіння *Рудки* у Солотвину, далі проходила у північному напрямку по меліоративному каналу, званому *Ровик*, перетинала *Березові Кжаски* і *Ябличну дорогу*, доходила до руслу *Рокитної* та *Іванових копань*, минала *Топорівський гостинець*, *Микулинське болото*, *Могилку*, *Пищаний брід*, *Соснину* і узвишся над *Вербовцем*, а після перетину *Яблунівської дороги* проходила через *Широке болото* і *Копане поле*, закінчуючись на місці перетину земель Волянів, Побужанів та Яблунівки [16]. Активне заселення території почалося в XI-XII ст. За люстрацією 1638 р. до *П.* належали 21 міський лан, 2,75 шляхетського лану, православна церква Параскеви-П'ятниці з плебанією та нові поселення над Рокитною і на верблянських болотах. У 1698 р. у межах *П.* налічувалося 99 чвертей землі (Хомиковська, Доманська, Ломачина, Скороходика (3), Піщеровська (костельну), Пашихова, Сайовська, Столярська, Ігнатовських (2), Поповських (3), Гранатовська, Юхимовських (3), Рицаровська, Демкова, Сахайовська, Предговська, Кучинського, Козійова, Гардендовська, Пацковська, Вучиковська, Момотоау, Голубова, Юркова, Салімонікових (2), Лучика ткача, Крамарська, Плешкова, Остаповська, Івана Плешкова, Борисчина, Василя Подсланця (2), Андрія Ткача і Ткачихи (2), Вдовикова, Філіпова, Капійовських (2), Василя ткача, Блашка Якубова, Кунашових (1,5), Хомишиних (1,5), Шмідових (3), шпитальні (2), Дмитра Олійника, Трояна, Яна столяра, Матвія подолянина, Пеховичів (2), Стецьковську, Капійовську, Гриня подолянина, Михайла та Івана Бойків (2), Цегельного, Івана кушніра, Літерацькі вільні (4), Філіпова, Шиманського, Чабайовська, Возного, Костенського, Войцеха Возного, Костя слюсаря, Пушкевича капрала, Стефана шевця, Міхала Стобурка, Мартина Гнипика (3), Чабайовських (0,5), Костельні (4), Хобрянських (2), Полановського (4) та 31 загорода (Костельна, Псярня Панська (2), Івановського, Філіповська, Заліпського, Тарські (2), Петрушчина, Мишинського, Рогатинська, Котикова, Семенова, Козакова, Мичишина, Склярова, Терелейчика, Білосорова, Саламоникова, Гульова, Поповська, П'ятничина, Гарасимова, Чешкова, Гейдуковська, Кошикова, Галяндовського (2), Олексиних (3)) [3]. За люстрацією 1765 р., на передмісті вже налічувалось 48 халуп на 51,5 чвертях ґрунтових і 2 чвертях порожніх. Із XIX ст. дійшли окремі передміські мікротопоніми: *Зарудня-Гребелька*, *Фільварок у руських* (згодом *Почмістрівка*), присілок *Мірочин* та *Зарокитна* [16].

Найпізніше північне передмістя – *Коротка Сторона* (Vorstadt Krotra Strona), – розташоване вздовж правого корінного берега Солотвини, виокремилосся із північних поселенських осад лише у другій половині XVIII ст. як топографічне протиставлення до сусіднього поселенського ключа – Довгої Сторони. На австрійських картах назва передмістя з'являється з кінця XVIII ст., а його ареал окреслено межами міського ставу з південного боку, Мусиловом (Волянами) із Заходу та Довгою Стороною зі Сходу.

Південне передмістя *Ліпибоки* (Vorstadt Lipieboki, Przedmiescie Lipobockie), відмежоване від інших частин міста природними водними рубежами і річковими долинами, розташовувалося вздовж правого корінного берегу Зх. Бугу і лівого берега Солотвини. У кінці XVIII ст. крайня південна межа передмістя починалася від поля *Скітні* і вела у північно-східному напрямку через *Мале* і *Велике озера* (болото *Мианець*) та двірський лан *На Рокитині* до заболочених русел *Молдови* і *Рудки*, доходила до урочища *Відла*, а після впадіння *Рудки* у Солотвину вела у північному напрямку через урочище *Біля Хаток* до верблянських земель [16]. За площею і протяжністю Ліпибоки несуттєво поступалися тільки Довгій Стороні. За люстрацією 1638 р. до передмістя належали 20 ланів міських, 1 лан над Солотвиною та 1.25 шляхетського лану з *млином* і *папірнею* над *греблею*, що з'єднувала Ліпибоки із Німецьким

Боком. У 1698 р. у межах *Л.* налічувалося 96 чвертей землі (Яніковська, Савчина, Вепруховичів (3), Клінікова (2), Хойдишиних (2), Нікоровська, Мельниковська, Дзюдовська, Греська пастуха, Пийовська, Ярошовських (5), Івана Вольтамка, Маньовська, Сорочинська, Марціна Шиманського (2), Вепрухова, Шиманська, Якуба Косміда (2), Семеновська, Столярівська, Харого, Греська Олійника, Матвійовська, Тобіашовська (2), Сеня ткача, Яна кравця, Васька Волтаника, Білосорових (2), Кузмичова, Гриньковських, Гриньовських (2), Юхимова, Стефана вдови (2), Хроньова, Несторовська, Паноковська, Вошинська, Манюковська, Пеховська, Козловська, Федяковська, Комохрова, Яниковська, Сахновська, Квітовська, Дзюхновська, Павловська, Благайовська, Тидньовська, П'ятниковських (4), Прокоповська, Даниловська, Протасівська, Котляржоних (2), П'ятничиних (2), Лавриковська, Грицаковських (2), Трохимовська, Бахрійовських (2), Слуковська, Клімовських (2), костельні (4), 9 чвертей без назви за Солотвиною) та 32 загороди (костельні (2), панські (2), Микити, Кузмича, Івановська, Філіповська, Заліпського, П'ятнишина, Митинського, Рогалинського, Кошикова, Семенова, Козакова, Мичиїшина, Склярова, Терелейчикова, Білосорова, Саламоникова, Гульова, Поповська, Гарасимова, Чешкова, Гейдуковська, Котикова, Галяндовського (2), Олексиних (3)) [3]. Судячи із назв, на передмісті переважало руське населення, яке проживало у загородах, а власниками земельних наділів (чвертей) була в основному дрібна польська шляхта. У люстрації 1765 р. згадано 45 халуп на 51 чверті ґрунтовій і 7 чвертей порожніх. Заселення території почалося вже у IX - X ст., на східній окраїні передмістя на лівому березі Солотвини збереглися залишки давньоруського городища із залишками валів та ровів. Археологічне його дослідження ускладнюється розташуванням тут із XV - XVI ст. середньовічного єврейського кладовища (*Окопська*), що проіснувало до середини 40-их рр. XX ст. Зважаючи на архаїчну форму та етимологію топоніма („лѣпы бокъ” – „гарний бік”), можна припустити, що назва „Ліпибоки” походить саме з цього періоду. У XVIII ст. до передмістя належали присілки *Рокшин* та *Чучмани Ліпибоцькі*. У документах XVI - XIX ст. зафіксовано назви окремих частин передмістя чи прилеглих до нього територій: *Могилки*, лан *Садок*, урочища *Папірня* та *Закармча*, болото *Бадонія* [16].

Єдиним урегульованим передмістям із двосторонньою забудовою широкої головної вулиці був *Німецький Бік* (Niemieckie Przedmieście, Niemiecka Strona, Vorstadt Niemiecki Bok), що займав територію за міськими валами у південно-західній частині Буська у межиріччі Бугу і Полтви. З кінця XIV ст. на передмісті проживала громада німецьких колоністів (що й зумовило його назву), а у середині XVII ст. територія набула статусу окремого міста, що мало 18 парадних домів. За люстрацією 1638 р., до Німецького Боку належало 2,5 лани міського поля та 2 лани шляхетських з урочищем *Вітївицизна* (разом – близько 80 га). У 1698 р. у межах передмістя налічувалося 46 чвертей землі (чверть Темніковська, Гжегожа Писаря, Науверка, Домініканські (2), Гроховського (2), Гужовська, Галациновських (2), Кшиштофа, Стефана Гузіка, Кшиштофовських (2), Рибковська, Тарських (костельних – 8), Сендиківська, Серединських (2), Лебединського (2), Шмігутовича (4), Юзефа Томкевича, Тобещина, П'янтковських (2), Старостівська, Яна Прала, Ренчина, Волянська, Подгаличова і Квятковських) та 21 заграда (Блажея Пентка, Шимкова, Адамова, Сраліковських, Шпитальних (4), Седлінського, Сілковського, Стружевського (костельна), Репецького, Козловського, Писаря міського, Злобської (3), Сайовська, Мазуркевича, Томкевича, Міська) [3]. За люстрацією 1765 р., на передмісті налічувалось 33 міщанські халупи на 26,5 чвертях ґрунтових. До першої

третини XX ст. чимала кількість мешканців передмістя зберігала німецькі прізвища, хоч і вважала себе поляками. Частина мікротопонімів теж мала форму суфіксальних посесивів від прізвищ німецького походження (*Едельманівка, Шомпетерівка*).

Із західного боку Буське середмістя межувало із передмістям *Підзамче* (Vorstadt Podzamcze, Zazamcze, Przedmiestie Zazamieckie), зовнішні межі якого проходили по *Добрятиному валі* та рові до *болота Секирчин* з боку села Купче, перетинали лісову дорогу з Кізлова до Буська, *Глинний ставок*, урочище *Бродик* і *ліс Дубовий* та доходили до урочищ *Дерев'яного* і *Болота* на лівому березі Полтви біля Журатина [16]. Назва передмістя співвідносна з лексикалізованим прийменниковим сполученням „під замком”. У документах XVII ст. часто фіксується варіант назви – *Зазамче* (Zazamcze). За люстрацією 1638 р. *П.* займало територію старостівських ланів, 2 міські лани, чверть шляхетського лану та василіанський монастир із церквою. У 1698 р. у межах *П.* налічувалося 18 чвертей землі (чверть Барташова, отця Сави, Гжегожева, Серединська, Сабриковська, Надольського, Чабайовських (2), Раціборських домініканських (4), Котлярова, Картовничиних (2), Пенцьновських (2), Володикова (костельна) та 11 загород (Беднарова, Фрейова, Жолдакова, Мехатова, Дмитрова, Матвійовська, Панькова, Бойкова, Яцкова, Павла Волошина, Мартиновська) [3].

Система буських передмість як автономна осаднича структура проіснувала до першої чверті XX ст., після чого на її ареалі почалось формування сітки міських вулиць. Окремі назви передмість чи їх частин на початку 90-х рр. XX ст. стали офіційними топонімами-назвами вулиць (вул. Підзамче, вул. Воляни, вул. Папірня, вул. Ліпибоки), назви інших дотепер вживають як неофіційну міську топонімію. Ускладнення полісної структури провінційних галицьких містечок у кінці XIX ст. призвело до занепаду усталеної середньовічної моделі планування міського простору з традиційним міським середмістям (із Ринком і Ратушею) та периферійними територіями напівсілського типу – передмістями. З початку XX ст. під впливом глобалізаційних тенденцій планування міського простору найважливішими елементами містобудування та адресної локалізації міських споруд і топооб'єктів стають вулиці – поселенські ділянки шляхового або квартального типу, обмежені будівлями та магістралями для транспортного чи пішого пересування [12, с. 330].

1. Божьскъ // Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / Відп. ред. О. С. Стрижак. – Київ: Наук. думка, 1985. – С. 21.

2. Довгань П. Буський археологічний комплекс: стан та перспективи дослідження / П. Довгань // Вісник Інституту археології. – 2008. – Вип. 3. – С. 136-195.

3. Інвентар Староства Буського (1698). Dokumenty prawne 1648-1776 i 1828-1853. Papiery dotyczące m. in. spraw procesowych i majątkowych Michała Antoniego Sapiehy, Jabłonowskich i Kazimierza Czartoryskiego // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 103 (Archiwum Sapiehów z Krasicyzna). – № 7012. – п. 90/П в.

4. Кадастрова карта Буська (1845) // ЦДІАУЛ. – Ф. 186. – Оп. 6. – Сп. 103.

5. Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп.ред О. В. Мишанич. – К., 1989. – 591 с.

6. *Петегирич В.* Початки Белза і Буська та формування їх соціально-топографічної структури в X–XIV ст. / В. Петегирич // Галичина і Волинь у добу середньовіччя (до 800-річчя з дня народження Данила Галицького). – Львів, 2001. – С. 199-209.
7. *Петегирич В.* Початки Буська / В. Петегирич // Минуле і сучасне Волині й Полісся: край на межі тисячоліть. Матеріали X наукової історико-краєзнавчої конференції. – Луцьк, 2002. – С. 145-146.
8. *Плоцанській В.* Буськ городъ и б. княжество т. и. на Галицкой Руси (По даннымъ наведеннымъ въ монографіи) / В. Плоцанській // Литературный сборникъ издаваемый Галицко-Русскою Матицею. – Львовъ, 1871. – С. 67-98.
9. *Пшик В.* Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII-XVIII ст. (Каталог-інформатор) / В. Пшик. – Львів, 2008
10. *Рибчинський О.* Мітологія архітектурного простору міста Буськ. / О. Рибчинський // Przegląd Wschodni. – Warszawa, 1999. – Т. VI. – Z. 1 (21). – S. 197-221.
11. *Савчин І.* Буськ у вирі століть / І. Савчин. – Львів: Львівські новини, 1996. – 184 с.
12. *Тихомиров Н. М.* Древнерусские города / Н. М. Тихомиров. – М.: Госполитиздат, 1956. – 475 с.
13. *Ціхоцький І.* Динаміка розвитку вуличного топонімікону провінційних міст Галичини у XX - XXI ст. (на матеріалі міської топонімії м. Буська) / І. Ціхоцький // У координатах мови: Збірник наукових праць на пошану професора Лідії Коць-Григорчук. – Львів: ПАІС, 2016. – С. 330-345.
14. *Ціхоцький І.* Історична топоніміка Буська (проблема етимологічної та хронологічної атрибуції) / І. Ціхоцький // Україноцентризм наукового сумління: збірник наукових праць на пошану професора Зеновія Терлака. – Львів: Ліга-Прес, 2014. - С. 369-388.
15. *Чучман В.* Буськ. Історико-краєзнавчий нарис / В. Чучман. – Львів: Вид-во Монахів Студитів „Свічадо”, 1993. – 82 с.
16. *Шнайдер А.* Показчик географічних і топонімічних назв повіту Кам'янка-Струмилова (Кам'янка-Бузька) // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 144 (Шнайдер А.). – Оп. II. – Од. зб. 24.
17. *Janeczek A.* Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego: województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII w. / A. Janeczek – Warszawa, 1993.
18. *Herbst S.* Miasta i mieszczaństwo Renesansu Polskiego / S. Herbst. – Warszawa, 1954
19. *Schneider A.* Miasto Busk, Wenecja polska / A. Schneider // Dziennik literacki. – 1866. – № 44-48.

*Стаття надійшла до редколегії 18. 05. 2017
доопрацьована 20. 06. 2017
прийнята до друку 25. 08. 2017*

**LATE MIDDLEAGE URBAN PLACE NAME OF BUSK
(THE PROBLEMS OF FORMATION AND DEVELOPMENT)**

Ivan Tsikhots'kyi

*Ivan Franko National University of Lviv
The Ivan Kovalyk Department of Ukrainian Language,
1/234, Universytets'ka Str., 79001 Lviv, Ukraine,
phone: (0 322) 239 47 17*

In the aspect of historical-archaeological and archival-linguistic data, processes of formation of the place-name space of Busk in the period of the XV-XVIII centuries are analyzed. The genesis of the Middle of the city and the suburbs in the „pre-street” period of the urban area development are outlined. Urban place names of Busk – one of the oldest Slavic policies, and now a small town in the northeastern part of the Lviv region, the administrative center of the Busk district – has undergone an evolution, typical of most provincial settlements in Western Ukraine. In the VII-XII centuries Busk played a prominent administrative role of the border outpost on the border of various ethnic and political zones of the influence of the Slavic rangeland, for some time was the tribal center of the Buzhans and the center of a single principality (the Busk principality), possessed a developed social and militarily fortifying infrastructure (balances 4 Ancient settlements in the modern administrative boundaries) and 9 times fell on the pages of the chronicle (last time in the annals of 1234). Urban place names of Busk, apparently, did not preserve the archaic layers of the Slavic and Kyivan Rus period. Old names erased from human memory together with the Buzhsk, destroyed by hordes of Batu in 1241. The ownership of some city names to the Kyivan Rus period (given the lack of documentary evidence of their existence) can really speak hypothetically. The topographic evolution of the urban space of Busk was based on the model of concentration, reduction and consolidation of the territory with the dominant role of relief plastics in the processes of urban planning. Western one-vector direction of the development of the city topostructure with the simultaneous creation of new economic-administrative, cultural and religious sites led to a unique regional phenomenon, when within one city there were actually three relatively autonomous policies, each of which had its own church, administrative structures, fortifications, markets, etc. The system of Busk suburbs (Voliany, Lipyboky, Dovha Storona, Korotka Storona, Nimetskyi Bik, Pidzamche) as an autonomous sedimentary structure existed until the first quarter of the twentieth century, after which on its area began to form a grid of urban streets.

Key words: historical place names, archeology, etymology.